

Metafora – sredstvo za spoznavanje sveta

V času, ki zelo poudarja logično mišljenje, se mi zdijo zanimiva spoznanja kognitivnega jezikoslovja o metafori, ki izhajajo iz stališča, da naše mišljenje ni samo logično, temveč predvsem metaforično, o čemer razmišlja tudi Alojz Ihan v svojem članku *Metafore kot spoznavno orodje pesniških, znanstvenih in religijskih sistemov*, ko pravi, da so "naša spoznanja zgolj podobe in metafora edini miselni pripomoček, s katerim lahko pridemo do česa novega."

Pri raziskovanju metafore se je do sedaj pojavila vrsta različnih teorij in pogledov na razumevanje "tega padlega angela jezika, ki je tvegäl svoje življenje, ko se je uprl ustaljeni in zakoreninjeni klasifikaciji sveta".¹ Od Aristotela naprej je metafora pojmovana kot pesniško sredstvo,² ki nastane tako, da eno stvar poimenujemo z imenom, ki sicer pripada drugi stvari, in sicer zaradi podobnosti, ki je med njima. Pri metaforah gre za vzpostavljanje analogij: manj znano, manj predstavljivo stvar pojasnimo tako, da opozorimo na njeno podobnost z bolj znano, bolj predstavljivo stvarjo. Aristotela so zanimale metafore v poeziji in retoriki in so vse do danes veljale za privilegij pesniškega jezika. Aristotelova oz. klasična teorija metafore obravnava metaforo kot zadevo jezika oz. kot poetični jezikovni izraz in ugotavlja, da obstaja sicer med elementoma v metafori podobnost, toda ne pojasnjuje, kakšna so merila njune podobnosti in kolikšna je njuna podobnost, saj idealne podobnosti ni.

Aristotelova teorija pa se kljub številnim kritikam, predvsem v zadnjih desetletjih, ko

je metafora pogosto predmet razprav v filozofiji jezika, lingvistični pragmatiki, tekstni lingvistiki in od srede sedemdesetih let v kognitivni semantiki, ohranja tudi v današnji čas.

Kognitivna semantika je doslej najbolj korenito spremenila iz antike podedovani najodličnejši status metafore v poeziji, saj je načelno zavrnila primarno mesto metafore v literaturi in jo prepričljivo postavila v jezik. Sredi 70. let se je z razvojem kognitivne semantike povečalo zanimanje za raziskovanje vsakdanjega jezika, zlasti za ugotavljanje povezav med človekovimi kognitivnimi sposobnostmi, miselnimi strukturami in jezikovnimi pojavi. V to jezikoslovno vedo se uvršča predvsem Lakoffova in Johnsonova teorija metafore (*Metaphors we live by*, 1980), po kateri so metafore "splošne preslikave preko pojmovnih področij."³ V jeziku je kognitivna teorija odkrila ogromen sistem vsakdanjih konceptualnih metafor, ki oblikujejo človekov pojmovni sistem, s čimer je zavrženo klasično prepričanje o izključno dobesednem dojetanju sveta in pojmov. Leta 1998 je Lakoffova razprava o sodobni teoriji metafore *The contemporary theory of metaphor* izšla tudi v slovenščini v zborniku *Kaj je metafora?*, ki ob urednikovi uvodni študiji prinaša devet prevedenih razprav o metafori iz anglosaksonskega jezikovnega območja.

Temeljno spoznanje kognitivne lingvistike je, da je naš konceptualni sistem v bistvu metaforičen ali z besedami Alojza Ihana (1996: 823), da je metafora "spoznavno orodje, ki nam omogoča ne le pesniti in zanimivo govoriti, ampak predvsem dojemati svet, v ka-

terem smo se z rojstvom znašli, saj metafora sploh ni v prvi vrsti samo pesniško pomagalo, pač pa so bili pesniki le prvi, ki so intuitivno dojeli osnovne mehanizme delovanja človekove psihe, in začeli to izkoriščati za oblikovanje mnogo bolj intenzivnih sporočil, kot si jih sicer posredujemo ljudje v vsakdanjem življenju”.

Potemtakem prvotno “mesto metafore sploh ni v jeziku, temveč v načinih, kako konceptualiziramo eno mentalno področje v okviru drugega”.⁴ Metafora torej ni sredstvo jezika, temveč je del našega konceptualnega sistema, torej del našega mišljenja in jezik je le eden od izrazil zanj. Torej v metaforah razmišljamo, z njimi živimo, delujemo in razumevamo svet. “Zaradi metaforične narave našega mišljenja nam je policijska kapa na glavi neznanca povsem zadosten podatek, da razumemo njegovo pozicijo v našem osebnem svetu, in podobno nam ni treba brskati po duševnosti taksista, da bi preverili, če nas bo z letališča res pripeljal na zelen naslov” (Ihan, 1996: 824).

Kognitivna teorija metafore obravnava metaforo kot sredstvo, ki nam omogoča, da razumemo in doživljamo eno izkušnjsko področje s pomočjo in v okviru drugega izkušnjskega področja, in to zaradi tega, ker so namreč mnogi za nas pomembni koncepti abstraktni ali v naši izkušnji ne dovolj natančno zamejeni (čustva, ideje, čas itd.) in jih moramo doumeti s pomočjo drugih konceptov, ki so zamejeni natančneje (prostorska orientacija, predmeti itd.).

Načelno torej velja, da manj konkretne koncepte doumevamo v okviru bolj konkretnih.⁶

Človekov um teži k urejanju spoznavne stvarnosti, in sicer s pomočjo različnih specifičnih spoznavnih mehanizmov in eden izmed njih je tudi metafora, ki je po mnenju A. Ihana spoznavno orodje, s katerim neznanemu pojmu iščemo ustrezen analogni model – namen metafore ni toliko razumevanje nez-

nanega kot zgolj udomačitev le-tega v znano, domače, pomirjujoče. Metafora torej sploh ni v prvi vrsti pesniško pomagalo, temveč je predvsem prisotna že v našem vsakdanjem življenju (1996: 823-824). Tako znotraj konceptualnega sistema nastajajo “koncepti, ki vplivajo na naše mišljenje in upravljajo tudi naše vsakdanje delovanje, do največjih podrobnosti. Naši koncepti strukturirajo, kaj zaznavamo, kako se zavedamo sveta in kako vzpostavljamo odnose z ljudmi. Naš konceptualni sistem ima tako osrednjo vlogo pri določanju naše vsakdanje stvarnosti” (1980: 3). V tem Lakoffovem in Johnsonovem stališču se kaže bistvo kognitivizma, ki je v tem, da se v jeziku neposredno odraža človekovo mišljenje in da je jezik sestavni del človekovega spoznavnega procesa. Tako kot po eni strani mišljenje vpliva na jezik, po drugi tudi jezikovne strukture vplivajo na mišljenje.

Metaforizacija ima potemtakem pomembno vlogo v spoznavnomiselnem in ne samo estetskem ustvarjalnem procesu. Zato kognitivni jezikoslovci ne raziskujejo le golih jezikovnih dejstev, ampak tudi spoznavne procese, na katere vplivajo ne le psihološki, ampak tudi kulturni in družbeni dejavniki in na tem področju se lingvistika prepleta s kognitivno psihologijo, ki usmerja svojo pozornost na procese zaznavanja, predelovanja informacij in mišljenja.

Z metaforami torej živimo in razumevamo svet okrog sebe, saj nam ponujajo nek organiziran miselni prostor, v katerem lahko s pomočjo analognih podob nastajajo nova znanstvena odkritja (za preučevanja možganov so npr. raziskovalci uporabljali večinoma podobe iz elektronske tehnologije), kjer razumevamo abstraktno s pomočjo konkretnega, neznanega s pomočjo znanega ali nevidnega s pomočjo vidnega.

V tem smislu ponuja predvsem Sveto pismo izredno bogastvo in raznolikost metaforičnih prostorov. Alojz Ihan je v že ome-

njenem članku razmišljal o metafori Kristusove smrti, v kateri je "Kristusova smrt podoba človeka, ki ve za svojo smrt in celo pozna svoje morilce, pa se kljub temu na presemetljiv način odloči, da se smrti ne izogne in da svojih morilcev ne sovraži (...)" (1996: 828). Nadalje pravi, "da je moč metafore Kristusove smrti v tem, da nam omogoča izredno identifikacijo v dveh bistvenih življenjskih dejstvih: to je lastna smrt in soljudje. Metafora zaradi Kristusove božanske narave, odločitev glede smrti in soljudi prenese iz območja omejenih človeških zmožnosti, in zato delne svobode, v območje božje vseomogočnosti in zato popolne, neomejene svobode".

Sveto pismo in življenje sploh nam ponuja veliko podobnih metaforičnih prostorov, kjer se srečujeta človeška in božanska oz. absolutna narava.

Esejistično razmišljanje Alojza Ihana o metafori se prekriva s spoznanji kognitivne semantike, ki obravnava metaforo kot del spoznavnomiselnega procesa. Metafora kot model realnosti (tako kot npr. zemljevid Slovenije ni Slovenija, temveč predstavlja Slovenijo; je model realnosti) nam pomaga razumeti oz. razlagati umetnost, religijo in življenje sploh.

Potemtakem so metafore sredstvo, s katerim razumevamo svet in v katerih živimo in razmišljamo.

Literatura:

- Aristoteles (1959), *Poetika*, Cankarjeva založba, Ljubljana.
Ihan, Alojz (1996), *Metafore kot spoznavno orodje pesniških, znanstvenih in religijskih sistemov*. Sodobnost 44/10. 823-830.

- Kante, Božidar (1998), *Kaj je metafora* (ur.). Ljubljana.
Kante, Božidar (1996), *Metafora in kontekst*, Jutro, Ljubljana.
Kržišnik, Erika in Smolič, Marija (1999): *Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj*. 35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 61-80.
Kržišnik, Erika in Smolič, Marija (2000): "Slike" časa v slovenskem jeziku. 36. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 7-19.
Lakoff, George (1998). *Sodobna teorija metafore*. V: Božidar Kante (ur.). *Kaj je metafora*. Ljubljana. 271-330.
Lakoff, George in Johnson, Mark (1981): *Conceptual Metaphor in Everyday Language. Philosophical Perspectives on Metaphor*. Minneapolis: University of Minnesota Press. 286 - 325.
Lakoff, George in Johnson, Mark (1980): *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press. Chicago and London.

1. Božidar Kante (1996: 2)
2. Aristoteles, *Poetika*, 1982: 94: "Metafora je prenos pomena na neko drugo besedo, in sicer ali od splošnega na neko vrsto ali od ene vrste na drugo vrsto ali po analogiji. (...) Velika odlika slehernega pesnika je, če zna besede na primeren način uporabljati; največja odlika pa je, če je mojster v prispodobah: edino tega se ni moč naučiti, edino to je znamenje prirojene genialnosti. Kajti najti pravilne prispodobе je isto kot intuitivno spoznati podobnost med stvarmi".
3. Lakoff, (1998: 271)
4. G. Lakoff, *Sodobna teorija metafore*, objavljena v zborniku *Kaj je metafora* (ur.) B. Kante (1998: 272).
5. Lakoff (V: Kante 1996: 26) pojmuje izkustvo v zelo širokem smislu; vanj ne sodi samo izkustvo posameznikov, temveč tudi izkustvo vrste in skupnosti; izkustvo zajema celoto človekovega izkustva in vse, kar ima v njem kako vlogo - naravo naših teles, naše genetsko podedovane sposobnosti, naše načine fizičnega delovanja v svetu, našo družbeno organizacijo itn.
6. Povzeto po Kržišnik, Smolič (1999: 64).